

ТМ	Г. XXIV	Бр. 3-4	Стр. 227 - 256	Ниш	јул - децембар	2000.

UDK 329.051:321.7 "1990/1998"(437)

Прегледни чланак

Зоран Крстић

Примљено: 02.12.1999.

Факултет политичких наука
Београд

ПАРТИЈСКИ СИСТЕМ ЧЕШКЕ РЕПУБЛИКЕ У ПРОЦЕСУ РЕКОНСТИТУИСАЊА И ДЕМОКРАТСКЕ КОНСОЛИДАЦИЈЕ

Резиме

У савременој политичкој теорији и "транзитологији" преовлађује мишљење да је демократска консолидација успела само уколико се партијски систем чврсто етаблирао у друштво, односно пустио јаке и разгранате корене у друштвено ткиво, у смислу његове опште структурираности и политичког капацитета да представља све значајније сегменте друштва. Овај рад представља покушај да се, донекле, допринесе дебати да ли су партијски системи који су се појавили у Централно-источној Европи од 1989. године остали фундаментално неструктурирани, и тако високо етерични и веома фражилни, односно да ли они показују извесне знаке структурираности (са појавом једне или више димензија наглашене политичке конкуренције) и стабилности (са сличним и јасним моделима партијске подршке у консекутивним изборима).

Анализирајући процес настајања и развоја чешких политичких партија у периоду од 1990. до 1998, рад настоји да покаже да је партијски систем, заиста, био структуриран за време овог периода од тзв. регионално-хоризонталних фактора као што су економска неразвијеност, религиозност, друштвене класе и урбано-руралне разлике. Специфичан начин на који су ове социо-економске разлике и поделе превођене у димензије политичке конкуренције варира од земље до земље, али унутар сваке посткомунистичке земље, па и Чешке Републике, модел-дизајн партијског пејзажа је био веома конзистентан од једних до других избора.

Кључне речи: партије и партијски систем, избори и изборни систем, демократска консолидација, "посткомунистичка" демократија, бирачко тело, институције власти

Проучавање и анализа савременог партијског спектра Чешке Републике представља покушај да се помоћу дескриптивно-институционалног и аналитичко-контекстуалног приступа сагледају и расветле основни политички токови-процеси посткомунистичке демократизације и консолидације партијског поретка чешке државе. У раду ће, колико то простор буде дозвољавао, бити учињен напор да се кроз системско-проспективну димензију истраживања дају нека размишљања и процене будућег развоја партијског организовања и прегруписавања снага на чешкој политичкој сцени. Рад ће обухватити, у кратким цртама, историјску димензију појаве и еволуције предплуралистичког партијског система, који је у великој мери утицао на обликовање садашњег партијског дизајна. Део рада је посвећен институционалној и изборној структури политичке власти у контексту партијског моделирања основних институционалних полуга.

Разлог више интересовању за проучавање партија и партијског система чешке државе налази се у питању - колико и на који начин, односно којим механизмима друштвене интеграције је јака демократска и партијско-плуралистичка традиција утицала на реконструкцију или ремоделирање партијске сцене мултиетничке и мултиконфесионалне чешке државе.¹

1. Конституисање и моделирање партијског система након "чаробне" 1989.

"Јесен народа" 1989. године. После новембарске "плишане револуције" и завршетка прве пост-плуралистичко фазе развоја друштва, од система моно-организационе хијерархије ка систему парламентарне-компетитивне демократије, у четири наврата одржани су слободни, вишепартијски и демократски избори за парламент (1990, 1992, 1996, 1998). На првим слободним изборима 1990. грађани су

¹ Већину популације Чешке Републике чине грађани чешке националности (94.4%). Етничка композиција у појединим регионима диверсифицирана у зависности од тога да ли се ради о чешком или моравском региону. Припадника словачке националности има 3.5%; Пољака 0.6%; Немаца 0.5%; Рома 0.3%; Мађара 0.2%; других и неопређених 0.3%. У Прагу живи и око 15.000 Јевреја. Дугогодишњи развој популационе етничке структуре показује да се у периоду између 1950. и 1991. нису догодиле значајније промене осим релативно високог броја Рома ново-придошних из Словачке. Према последњем попису становништва из 1991, свега 33.000 становника се изјаснило као припадници ромске националности мада се процењује да Рома има приближно 200.000 односно да они чине близу 2% укупне популације. Већина њих себе сматра Словацима. Према попису из 1991, око 40% становништва се изјаснило као атеисти, а њих 43.9% је религиозно. На основу новијих података припадника католичке вероисповести има 43.3%, протестанске око 4.5%, православне 3%, чешких Хусита 1.7%, других 0.7%, атеиста 39.8% и неопређених 16.2%.

већином гласова јасно одбацили све популистичке, социјал-демагошке и екстремне политичке опције. Определили су се за "трећи пут" друштвеног и политичког развоја. Овај реалистичан и, надасве, одговоран став већине самосвесних грађана задржао се и у пост-транзиторном периоду, односно и после евапорације револуционарне еуфорије. Прагматичност и политичка зрелост грађана, заједно са брзим етаблирањем функционирајуће парламентарне демократије и текућим процесом економске трансформације, потврђена је на изборима 1992. на којима је испољен висок степен бирачких преференција ка коалицијама новоформираних партија. Све ове детерминанте су наглашавале специфична обележја трансформације чешког друштва насупрот другим пост-тоталитарним друштвима у којима су, мање или више, лево оријентисане политичке снаге успеле да се, већ после првог изборног циклуса, врате и донекле успоре процес економске трансформације и политичке реконституције.

Пре "славне" 1989. године постојале су три политичке партије које су, као што је напред поменуто, заједно деловале у оквиру монолитног про-комунистичког Националног фронта. Четврта партија која је постојала и пре 1948, Социјалдемократска партија, деловала је заједно са Комунистичком партијом. Члан 4. Устава Чехословачке који је предвиђао водећу улогу Комунистичке партије укинут је децембра 1989, а јануара 1990. усвојен је Закон о политичким партијама. Нови Устав Чешке Републике, који је усвојен 16. децембра 1992, експлиците наглашава позицију и улогу политичких партија: "Политички систем је заснован на слободним и добровољним удружењима-организацијама и слободној конкуренцији између политичких партија уз поштовање основних демократских правила и неприхватање насиља као методе за остваривање њихових интереса." (чл.5).²

Најзначајнија политичка формација која је настала у вихору "плишане револуције" јесте Грађански форум. Овај политички покрет обухватао је различите политичке тенденције и токове-процесе који су били обједињени у јединствени политички фронт наспрам претходног комунистичког режима. После успешно "изведене плишане револуције", Грађански форум се 1991. распао на неколико независних и самосталних политичких партија. С једне стране, партије нису биле довољно "усиђене" у социјалној структури друштва, а и однос према процесу приватизације је још више дисперзирао и поделио партијски спектар, с друге стране. Осим тога, важно је запазити да су положај, улога и утицај Аграрне партије, пре Другог светског рата једне од најзначајнијих и најутицајнијих партија у великој мери маргинализовани као, уосталом, и утицај националистички и етни-

² Constitution of the Czech Republic, (Article 5), December 16, 1992.

чки оријентисаних партија. Изузетак чине неколико ромских политичких партија. Покрет за самоуправну демократију-Савез за Моравију и Шлезију (ХСД-СМС) оријентисан је у правцу децентрализације и веће аутономије за самоуправне регионе. Ова партија је касније променила име у Бохемско-Моравску унију центра.

Транзиција ка плуралистичко-парламентарној демократији и реконституцији мултипартизма означавала је политичке процесе континуитета, али и дисконтинуитета. Слобода политичког организовања и примена изборног система пропорционалне репрезентације довели су до настанка и деловања великог броја политичких партија и покрета. Истраживања Института за студије демократије спроведена 1992. показала су да је у пракси постојало и деловало око 140 политичких партија, покрета и коалиција. Међутим, партијска сцена се, донекле, разбистрила након парламентарних избора 1992. Након "договорне" дезинтеграције социјалистичке федерације Чехословачке, Чешка Република је наследила релативно стабилну структуру политичких партија које су имале реалне изгледе да освоје неко од парламентарних места у новом чешком парламенту. Међу њима, две најзначајније "грађанске" партије су: Грађанска демократска странка (ОДС) и Грађанска демократска алијанса (ОДА); затим, ту су и хришћанска партија под називом Хришћанско-демократска унија-Чехословачка народна партија (КДУ-ЧСЛ) и лево оријентисане партије као што су Чешка социјалдемократска партија (ЧССД) и комунисти (КСЧ и КСЧМ) или коалиција Левог блока (ЛБ). Политичке партије које гравитирају центру покушавале су да се обједине и да направе једну јаку партију центра. Све ове партије (септембра 1995. било их је 57, а политичких покрета 29), не би се могле одредити као клијентелистичке или харизматске. Оне су, заправо, биле "програмастике". Основно поље или тачка разликовања левице и деснице јесте однос-став према економској трансформацији и политичкој редистрибуцији друштвених вредности. Од свих ових релевантних партија које су оријентисане ка модерном либерализму, једино Хришћанска партија (КДУ-ЧСЛ), у погледу идеолошке и културне димензије, преферира неке традиционално-ауторитарне вредности и трендове.

На првим пост-комунистичким изборима одржаним 1990. године грађани су имали недвосмислено јасан став против старог режима. Њихов јединствен анти-комунистички или анти-режимски став је допринео да избори добију опште-плебисцитарни карактер. Демократска опозиција је дијаболизовала комунисте, а дивинизовала саму себе. Грађански форум је, као најшири политички конгломерат целокупне партијске опозиционе сцене, на изборима суверено наступио са изборним мотом: "Партије су за чланове, Грађански форум је за свакога". Избори су одржани по пропорционалном изборном си-

стему у једном кругу са 8 изборних јединица у Чешкој Републици и 4 изборне јединице у Словачкој Републици. Прохибитивна клаузула за улазак у парламент износила је 5%. На овим изборима учествовало је 96.7% од 7.557.000 чешких грађана са бирачким правом и 98.9% Словака.

Резултати првих парламентарних избора одржаних 8. и 9. јуна 1990.*

ПАРТИЈЕ (ПОКРЕТИ)	ФЕДЕРАЛНА СКУПШТИНА				ЧЕШКО НАЦИОНАЛНО ВЕЋЕ	
	Дом грађана		Дом народа			
	Гласови (%)	Мандати	Гласови (%)	Мандати	Гласови (%)	Мандати
ОФ	53.1	68	49.9	50	49.5	127
КСЧ	13.5	15	13.8	12	13.3	32
ХСД-СМС	7.9	9	9.1	7	10.0	22
КДУ	8.7	9	8.8	6	8.4	19
Друге партије	16.8	0	18.4	0	18.8	0
Чешка Република	100.0	101	100.0	75	100.0	200
Словачка	-	49	-	75	-	-

*Извор: Federal Statistical Office, 1990.

После првих парламентарних избора и распада Грађанског форума 1991, политичка сцена се постепено биполяризовала око десног и левог политичког пола, док су партије политичког центра губиле на популарности и политичком рејтингу. Редистрибуцију партијских позиција и моћи на идеолошко-партијском спектруму Словачке Републике извршиле су радикалне националистичке партије које су биле против федерације и заједничке државе. Озбиљне разлике између две републике, које су се манифестовале и преко изборних резултата, настале су у погледу темпа и динамике економске трансформације заједничке привреде. Осим тога, законодавна тела су 1990. била изабрана на двогодишњи период са задатком да припреме предлог нацрта новог федералног Устава. Док је Чешко национално веће прихватило Устав Чешке Републике 16. децембра 1992, Чехословачка је већ престала да постоји као заједничка федерална држава.

На парламентарним изборима одржаним 1992. учествовало је 85.1% бирача од укупно 7.743.000 грађана са правом гласа. Валидно је било 98.7% гласова, а на изборима је компетирало 39 партија или покрета (од чега 21 у Чешкој, а 22 у Словачкој Републици). У Словачкој су само 4 политичке партије учествовале на изборима за федерални парламент, док су све чешке партије, коалиције и покрети предлагали кандидате и за федералне и за националне органе.

Резултати парламентарних избора одржаних 5. и 6. јуна 1992.*

ПАРТИЈЕ	ФЕДЕРАЛНА СКУПШТИНА				ПАРТИЈЕ	ЧЕШКО НАЦИОНАЛНО ВЕЋЕ	
	Дом грађана		Дом народа			Гласови (%)	Мандати
	Гласови (%)	Мандати	Гласови (%)	Мандати			
ОДС-КДС	33.9	48	33.4	37	ОДС-КДС	29.7	76
ЛБ	14.3	19	14.5	15	ЛБ	14.1	35
ЧССД	7.7	10	6.8	6	ЧССД	6.5	16
СПР-РСЧ	6.5	8	6.4	6	СПР-РСЧ	6.0	14
КДУ-ЧСЛ	6.0	7	6.1	6	КДУ-ЧСЛ	6.3	15
ЛСУ	5.8	7	6.0	5	ЛСУ	6.5	16
ОДА	25.8	0	26.8	0	ОДА	5.9	14
ХСД-СМС	-	-	-	-	ХСД-СМС	5.9	14
Друге партије	-	-	-	-	Друге партије	19.1	0
Укупно	100.0	99	100.0	75	Укупно	100.0	200

*Извор: Federal Statistical Office, 1992.

Коалиција Грађанске демократске партије (ОДС) и Хришћанско-демократске партије (КДС) освојила је већину гласова од 33.4 % гласова, а владу је формирала широка коалиција грађанских партија ОДС-КДС - ОДА - КДУ-ЧСЛ. Изборни успех за Чешко национално веће забележиле су, од партија из Грађанског форума, једино Хришћанско-демократска партија (КДС) и Грађанска демократска странка (ОДС) које су направиле заједничку коалицију. Комунистичка партија је у заједничкој изборној кампањи партија Левог блока (ЛБ) освојила посланичка места у оба легислативна дома (Федералној скупштини и Чешком националном већу). То је пошло за руком и Хришћанској партији (КДУ-ЧСЛ), као и Либерално-социјалној унији (ЛСУ) у којој је постојала намера да се направи коалиција три партије: Чешкословачке социјалистичке партије, Аграрне партије и Партије зелених. Парламентарна места у оба законодавна дома освојила је и екстремистичка десно оријентисана партија под називом Савез за Републику-Републиканска партија Чешкословачке (СПР-РСЧ). Покрет за самоуправну демократију (ХСД-СМС) је освојио само 14 посланичких места у Чешком националном већу. Управо су ови изборни резултати дистинктно означили политичко-партијску сцену и политичко расположење грађана што је све водило распаду и крају Чехословачке.

Ако се пође од историјско-еволутивног или хронолошког критеријума, могуће је поделити чешке политичке партије у три категорије. Прво, традиционалне партије које су биле забрањене у времену полувековне социјалистичке власти. Друго, традиционалне партије које су постојале и деловале у реал-социјалистичком периоду (Комунистичка партија и њени сателити). Треће, нове политичке партије које су настале након плуралистичке револуције и слома монисти-

чко-ауторитарних система.

У прву категорију традиционалних партија, које су биле под прохибицијом социјалистичке власти, спадају Социјалдемократска партија (ЧССД) и, уз доста резерви, Аграрна партија (СЗ), која поред професионалне оријентације нема много заједничког са бившом прилично утицајном Аграрном партијом.

У другу групу традиционалних партија социјалистичког поретка и партија политичког континуитета, активних још из периода "Прве Републике" и после новембра 1989, спада Комунистичка партија која је до средине деведесетих имала прилично јако упориште на левици и у свим важним сегментима социјалне структуре, упркос чињеници да је била најслабија реформисана Комунистичка партија у Средњој Европи. Овој категорији припада и садашња Хришћанско демократска унија-Чешка народна партија (КДУ-ЧСЛ). Руководство ове предоминантно католичке партије је, у мањој или већој мери, сарађивало са Комунистичком партијом Чехословачке. Ако се посматра регионална концентрација бирача ове хришћанско-демократске партије, може се приметити да су они лоцирани у регионима јужне Словачке, источне и јужне Чешке. Овој категорији традиционалних про-социјалистичких партија припада и Народна социјалистичка партија, која је у реал-социјализму деловала као Социјалистичка партија, а данас као Либерална социјалистичка народна партија (ЛСНС). Ова партија минорног политичког утицаја се 1995, пред опасношћу да се распадне, ујединила са партијом Слободних демократа. Међутим, ни тај савез јој није донео ниједно посланичко место на парламентарним изборима 1996, јер нису успели да прескоче парламентарни праг од 7%. Савез ове две партије је освојио свега 2.1% гласова.

Трећој категорији, ове тентативне класификације, припадају новоформиране политичке партије настале после 1989. Ово су свакако најутицајније и најрелевантније партије на политичкој сцени Чешке Републике. Ту спада, пре свих, најмасовнији демократски покрет Грађански форум (ОФ), који се после "изведене" плуралистичко-плишане револуције и избора 1990. године, дезагрегирао и поделио на три партије сукцесора. Новонастале партије су: Грађанска демократска партија (ОДА), Грађанска демократска алијанса (ОДА) и Грађански покрет (ОХ). Од 1992. до средине 1997. ове две "грађанске" десно оријентисане партије - ОДС и ОДА - су имале предоминантну позицију у односу на све остале политичке партије. То су биле две најјаче и најутицајније партије у првом пост-плуралистичком периоду парламентарног и демократског развоја Чешке. Овој групи новоформираних пост-реал-социјалистичких партија припадају и партије националистичке оријентације: Чешко-моравска партија центра (ЧМСС), еколошка Партија зелених (СЗ) и екстремно-десна

республиканска партија Савез за Републику-Републиканска партија Чешкословачке (СПР-РСЧ).

Преовлађујући дисконтинуитет постојећег "поретка" партија не произилази само из доминантне улоге новоформираних политичких ентитета. Таквом стању, свакако, доприносе конфузне и променљиве изборне платформе партија, њихова социјална неетаблираност и инсуфицијенција интра-партијске демократије, као и постојање рудиментарних форми унутрашњег организовања. Изузетак су чиниле Комунистичка партија (КСЧМ) и Хришћанска партија (КДУ-ЧСЛ), које су имале традиционално добро развијену организационо-кадровску структуру и коју су задржале на општинском ниову. Ове две класичне деноминационалне партије почивале су на стабилном и релативно дисциплинованом бирачком телу и бројном чланству. Обе политичке формације су имале карактер масовних партија (КСЧМ око 240.000 чланова, КДУ-ЧСЛ око 75.000 чланова).

С друге стране, новоформиране политичке партије једва да су имале, апроксимативно, негде између 10-20 хиљада чланова (ОДС - 23.000, ОДА - 2.000, ЧССД -10.000). Све ове посткомунистичке партије још увек немају довољно развијену организационо-кадровску мрежу нити су довољно етаблиране у социјалној структури. О томе најбоље сведоче општински избори одржани новембра 1994. на којима су Грађанска демократска партија (ОДС), Грађанска демократска алијанса (ОДА) и Чешка социјалдемократска партија (ЧССД) оствариле врло мали проценат гласова не само на локалном (општинском) него и на регионалном ниову. Разлоге доста слабе и практично непостојеће партијске базе и узроке прилично дисперзиране структуре чланства ових посткомунистичких партија треба тражити у специфичној традиционално-демократској политичкој култури која је била у значајној мери ограничавана и "контролисана", најпре од империјалне власти Аустро-Угарске, а потом и од комунистичког режима. Управо из тог разлога, политичка култура и традиција чешког народа се манифестују у наглашеном и присутном неповрењу грађана према политичким партијама и политици у целини. Уосталом, политичке личности јаке харизме, попут Бенеша у Првој и Трећој Републици или садашњег председника Хавела, на најилустративнији начин персонификују ту анти-партијску политику чешких грађана. Данаас, бити члан неке од партија није баш популарно.

2. Утицај изборног система на дизајн партијског пејзажа

Након "плуралистичке револуције" и политичког преврата новембра 1989, прихваћен је пропорционални изборни систем по којем су и одржани први "постсоцијалистички" вишепартијски парламентарни избори јуна 1990. године. Други редовни парламентарни избори одржани су 1992. по мешовитом, односно комбинованом већин-

ско-пропорционалном изборном систему. Предлог новог изборног система дао је председник Републике Вацлав Хавел. Међутим, 1995. године је усвојен нови *"Акт о изборима за парламент Чешке Републике"*. Тај акт садржи амандамане који се односе на изборе за Доњи дом парламента, а који су у потпуности идентични изборном систему приваћеном 1990. године.

Систем пропорционалне репрезентације није довео до хиператомизације партијске сцене нити до нестабилности влада како су неки предвиђали. Напротив, уместо песмистичких процена да ће пропорционални избори представљати узрок политичког радикализма, у пракси је дошло до интеграције ембрионалних политичких интереса у јединствен плуралистички оквир за партијски систем. Парламент је представљао политичко поље за артикулацију и агрегацију најширих политичких интереса у условима настанка демократије и демократског система. Партијски систем се природно развијао у правцу прогреса без неких већих институционалних или социјалних стега. Настао је широк спектар политичких партија. У почетку је изгледало да је партијска сцена исувише фрагментирана због примене пропорционалног изборног система. Међутим, фактор пропорционалности је показао сву ширину и дубину разноврсних политичких оријентација и имао је позитиван утицај на кристализацију партијског система у процесу развоја политичке културе.

Пропорционални изборни систем је имао уграђене механизме који су деловали против додатне политичке фрагментације. Ти протективно-демократски механизми, односно инструменти помоћу којих су јаче партије обезбеђивале већи политички утицај на рачун слабијих јесу, прво, тзв. прохибитивна клаузула тј. постизање одређеног процента гласова за улазак у парламент и, друго, плаћање депозита свих кандидата који су желели да се компетирају на изборима. Прохибитивна клаузула или парламентарно-изборни цензус који мора испунити једна партија да би ушла у парламент јесте 5% гласова, док је за дво-члану коалицију тај парламентарни праг 7%, за тро-члану коалицију 9%, а за коалицију четири или више партија 11%.

Увођење плаћања депозита за регистроване кандидатске листе политичких партија и покрета иде на руку и у корист већих и богатијих партија. За парламентарне изборе тај износ је 200.000 чешких круна за сваку партијску листу по изборном региону. С обзиром да је Чешка подељена на 8 изборних дистрикта, укупна сума које је потребна партијама уколико желе да "покрију" све регионе је 1.6 милиона чешких круна. Уколико партија оствари потребан проценат гласова за улазак у парламент новчани депозит се враћа. Ова "депозитно-протективна клаузула" представља велики финансијски проблем за мале партије. Други фактор који у значајној мери допри-

носи даљем сужавању и концентрисању партијског система јесте постојање и функционисање Горњег дома парламента - Сената. Овај дом парламента се бира, по узору на француски Сенат, у двокружном гласању већинским изборима. Мајоритарни изборни систем за Сенат фаворизује велике и јаке партије, јер у једно-мандатним изборним јединицама побеђује кандидат који добије већину гласова по принципу - победник узима све.

Гледано у целини, може се закључити да је изборни систем само један од фактора који утиче на то да бирачи не гласају за минорне партије. Као детерминанте бирачког опредељења треба поменути још и трансформациони процес, нови профил социјалне структуре и социјалну утемељеност политичких партија, пораст политичке културе бирача и партијских лидера. Број политичких партија и покрета за парламентарне изборе 1992, у односу на изборе из 1990, смањено се за 1/3. Наиме, док је на изборима 1990. компетирало 66 политичких формација, тај број је на изборима 1992. износио 42. На предпоследњим изборима одржаним 1996. партиципирало је око 16 политичких групација и партија. Могуће је очекивати и у будућем периоду да развој партијског система иде у правцу даљег редуковања партија и партијске дефрагментације.

Иако пропорционални изборни систем није допринео постизању веће концентрације политичких снага, он је у великој мери допринео јачању положаја, утицаја и репомена постојећих партија у политичком систему Чешке Републике. Изборни закон дозвољава да кандидатске листе подносе само партије, покрети или коалиције. Појединцима као независним кандидатима или удружењима (за разлику од општинских избора) све до избора из 1996. није било дозвољено да се кандидују за посланике или сенаторе. Други фактор који је ојачао и стабилизовао позиције постојећих партија јесте начин на који извршено друго збрајање мандата: на основу националног изборног броја сви остали мандати из првог збрајања у регионалним изборним дистриктима се редистрибуирају. У примени су две варијанте Хареовог метода (метода највећег остатка или изборног количника) које су познате као *Хагенбах-Бишоова* метода и *Дроп-ова* квота.³ Друго збрајање гласова важи само за политичке партије, покрете и коалиције које су поднеле кандидатске листе с тим што редослед неизабраних кандидата из регионалних дистриката утврђује партијско вођство.

Ни чињеница да изборни закон дозвољава преференцијално гласање не може утицати на промену распореда политичких снага и

³ Хагенбах-Бишоова метода: укупан број гласова се не дели са бројем мандата као по Хареовом методу, већ са тим бројем плус 1. Код Дропове квоте укупан број гласова се дели са бројем мандата плус 1 и количнику се онда додаје 1.

доминантан положај јаких партија. Бирачи имају право да од 4 истакнута кандидата дају свој преференцијални глас по личном избору. Преференцијално гласање се сматра успешним уколико најмање 10% гласача за одређену партију искористи ову опцију гласања. У овом случају мандат за одређену партију иде првом кандидату који је освојио најмање 10% преференцијалних гласова од укупног броја гласова израчунатих за партију у регионалном изборном дистрикту.

Детерминанта грађанских преференција на скали од левеце ка десници укључује варијабле које имају високу прогностичку димензију у трансформисаном и, донекле, још увек идеологизираном чешком друштву. Развој партијско-идеолошког спектра у периоду од 1990. до 1994. је приказан на следећој табели.

Партијски спектар - од левеце ка десници * (у процентима)

Партијски Спектар	Мај 1990	Јун 1991	Децем. 1991	Јул 1992	Јануар 1993	Јун 1993	Новем. 1993	Јун 1994
ЛЕВИЦА	19.2	19.9	19.0	16.4	19.9	20.4	19.5	20.2
ЦЕНТАР	50.9	43.6	43.7	33.1	36.6	40.2	42.0	39.2
ДЕСНИЦА	29.9	36.5	37.3	50.5	43.5	39.5	38.5	40.4

*Извор: Michael Clima, The Emergence of the Czech Party System, 1994.

Из ове табеле јасно се види да је политички центар доминирао у првој пост-транзиторној фази демократизације друштва и система када је још увек постојао утицајан Грађански форум. Удаљавање од центристичке оријентације ка десници било је повезано са периодом одржавања других парламентарних избора (јун 1992), са процесом дезинтеграције Грађанског форума и почетком радикалних економских реформи. Партијска скала "левица-десница" је у основи супституирала експресије подршке за радикалну трансформацију друштва - првенствено у области економије.

Имплементацијом економских реформи и одређивањем основа тржишне привреде, центристичке тенденције су поново ојачале. Ово је била истина упркос чињеници да је целокупна јавност све ово време била наклоњена десници.

У периоду од новембра 1993. до децембра 1994. присутно је константно јачање деснице, упркос чињеници да су се грађани најчешће опредељивали за политички центар. Екстремисти и на левици и на десници су знатно изгубили своје упориште и утицај на партијској сцени. Грађани који се нису определили ни за једну од партија и који нису партиципирали на изборима, испољили су доста резерве како према партијама центра тако и према партијама деснице.

3. Заокрет улево или социјално-класно прегруписавање 1992-1996?

Због изразите ригидности чешког комунистичког режима све до последњих дана његовог издисаја новембра 1989, "социјалистичка идеологија" је у Чешкој Републици имала, а донекле и данас, много неповољнији и негативнији имиџ у народу него у другим посткомунистичким земљама где је тоталитарни комунистички режим постепено еродирао пре коначног нестанка са историјске сцене 1989. (Мађарска и Пољска). Овај сплет догађаја сигурно да је имао важан и доминантан утицај на развој и моделирање чешке политичке сцене. Може се претпоставити да кристализација партијског спектра по линији "левица-десница" у Чешкој Републици има експлицитно не-социјалистичку позадину, за разлику од Мађарске и Пољске, где се партијска кристализација одвијала кроз процес далеко јачег и интензивнијег повезивања са сукцесорима бивших комунистичких партија. Тако, у свакодневном говору уместо израза "заокрет улево" (*left-turn*) као последице политичке борбе између левих и десних политичких снага, у Чешкој Републици би вероватно више одговарало да се говори о постепеној кристализацији политичке опозиције према некој врсти конзервативне коалиције, док кристализација аутентичне леве политичке оријентације подразумева и одржавање рационалне дистанце од своје комунистичке прошлости играјући све важнију улогу на политичкој сцени.⁴

У интер-изборном интервалу 1992-1996. дошло је до значајног померања бирачког тела и гласачких преференција ка чешкој социјалдемократији, које је на последњим изборима 1998. крунисано победом Чешке социјалдемократске партије. Овде се намећу два суштинска питања на које ће ова кратка анализа покушати да одговори: *прво*, да ли се знатно повећање броја гласова за Социјалдемократску партију између 1992. и 1996, односно осетан пораст социјалдемократског бирачког тела може објаснити општим трендом померања ка левици (коју ова партија сигурно представља) и свеукупном променом политичких ставова која је иницирана кристализацијом политичке сцене или је тај тренд јачања левнице резултат повећања утицаја социјално-класних детерминанти на изборно понашање и процеса класно-партијског прегруписавања; *друго*, како и који обим или досег промена у односу између класе-слоја и партије се може објаснити политичком борбом између Грађанске демократске странке (ОДС) и Чешке социјалдемократске странке (ЧССД), два главна ривала на политичкој сцени.

⁴ Mateju, P., 1996b. "In Search of Explanations for Recent Left-Turns in Post-Communist Countries." *International Review of Comparative Public Policy*, Vol. 7 (May 1996), pp. 43- 82.

Промене у бирачком понашању у посматраном периоду сигурно да су приписане општем померању бирачког тела према оним политичким партијама које су понудиле неку врсту снажније патерналистичке оријентације ка државној интервенцији и социјалној сигурности, али исто тако претпоставља се да значајан пораст гласова за левицу може бити објашњен и кристализацијом нових модела или структура веза и односа између друштвених класа-слојева и партијске припадности у периоду посткомунистичке трансформације.

Велика загонетка била је чињеница да огроман раст утицаја левике и избор леве опције у Чешкој Републици између 1992. и 1996. није био праћен и одговарајућом променом на скали левих и десних политичких оријентација. Истина је, такође, да је иза изражене и присутне стабилности у само-позиционирању на политичкој оси "левице-деснице" постојала значајна промена у садржају левих и десних политичких оријентација: они који су изражавали афинитет за левицу постајали су егалитарнији у својим ставовима и погледима на економску и социјалну неједнакост, док су они који себе налазе ближе десници политичког спектрума развијали више анти-егалитарне и типично либералне ставове. Овај налаз наводи на нагађање и претпоставку да је промена у гласачком понашању у Чешкој Републици у интер-изборном периоду 1992-1996. била проузрокована, између осталог, и порастом улоге класно-социјалних интереса у формирању гласачких преференција.

У Чешкој Републици, за разлику од других посткомунистичких држава, три класе односно три "очекивана левичарска" друштвена слоја су показала, статистички посматрано, значајна одступања и изборне девијације од општег опредељења за левицу и гласања за леву политичку опцију: филистарско-малограђански слој (мања преференција), квалификовани и неквалификовани радници (већа преференција). Међутим, службеничко-чиновничка групација (професионалци) и други немануелни радници нису показали значајно нижу (*significantly lower*) тенденцију гласања за левицу. У погледу субјективних фактора дефинисања поделе "победник-губитник" (*winners-losers*), резултати анализе потврђују претпоставку да је субјективна социо-економска мобилност била најјачи и најпоузданији индикатор гласања за левицу (*left-voting*).⁵

Једно од могућих објашњења левог заокрета у неким посткомунистичким земљама средином деведестих и у Чешкој Републици средином 1998. године гради се на претпоставци о константном порасту важности и значаја економских интереса у посткомунистичкој

⁵ Hout, M., C.Brooks, and J.Manza. 1995. "The Democratic Class Struggle in the United States, 1948-1992." *American Sociological Review*, Vol. 8, No.3: pp.259-277.

политици, који су подстакнути и појачани класно-партијским групирањем. Према овом гледишту које је засновано на "класицима" политичке социологије (Lipset 1981, Goldthorpe et al. 1969, etc.), радничка класа (плави оковратници) и нижи друштвени слојеви типично гласају за лево оријентисане политичке партије, док власници-предузетници, службеници (бели оковратници) и виши друштвени слојеви подржавају десницу.

У односу на друге посткомунистичке земље, Чешка Република има нека своја специфична обележја развоја која могу бити предоминантна за моделирање политичких оријентација и, посебно, бирачког понашања. *Прво*, управо због чињенице да се чешки комунистички режим "урушио" без претходне економске (Мађарска) и политичке (Пољска) ерозије, политичке и економске реформе су биле темељније, дубље и конзистентније него било где другде у Источној Европи. Овај системско-структурални захват могуће је било учинити због огромног про-тржишног ентузијазма и изразито јаке опште-народне подршке грађана новим политичким елитама којима је поверено да имплементирају и тржиште и демократију. Такав ентузијазам и свенародна подршка није могла да траје заувек, посебно када је тржиште почело да доноси и испољава неке своје бољке и последице као што су повећање економске неједнакости и сталан притисак, односно инсистирање десничарске владе на знатно већој само-одговорности грађана. Социјална политика десно оријентисане владе била је више модерно-либералне него конзервативне оријентације и та рационално-умна политика владе одржавала је најнижу стопу сиромаштва у Источној Европи,⁶ а економска политика је веома успешно држала под контролом и смањивала инфлацију и незапосленост, тако да су се временом повећавали и интензивирали захтеви народа за снажнијом и ефикаснијом политиком социјалног осигурања, односно конзистентнијим програмом социјалне политике. Тако се иницијални про-тржишни ентузијазам протеком времена трансформисао у више структурирану и диференцирану веровања о дистрибутивној правди и у реал-прагматичне ставове према државној интервенцији у тржишној економији. *Друго*, Чешка Република је била једна од најегалитарнијих комунистичких земаља. Последице економско-тржишне транзиције су се посебно јако осетиле у сфери раста зарада, прихода и неједнаког стицања богатства.⁷ Из тога произилази раст социјалних и економских неједнакости које су појачале егалитарна веровања посебно међу онима који осећају да нису успели и да су пропали у покушају хватања динамичног корака са новим компетитивним

⁶ Janos, A.C. 1994. "Continuity and Change in Eastern Europe: Strategies of Post-Communist Politics." *East European Politics and Societies*, Vol. 8, No. 1, pp. 1-31.

⁷ Rehakova, B. 1996.

системом. Штавише, не би требало занемарити чињеницу да проегалитарне инклинације чешког становништва имају дубоке историјске корене који сежу далеко пре комунистичке ере и њене идеологије.⁸

Два теоретска становишта које нам обезбеђују позадину за ову анализу јесу: дебата о класно-партијском не-груписању *versus* пре-груписавања (*Dealignment vs. Realignment*) и теорија две осовине (*Theory of the Two Axes*) у посткомунистичкој политици,⁹ која постулирају да је бирачко понашање у посткомунистичким земљама постаје све више "вођено" и оријентисано интересима, а све мање политичким симболима.

Открића из анализа промена у структури релативних афинитета или преференција друштвених класа за политичке партије дозвољавају нам да изведемо два закључка. *Прво*, веза и кореспондентност између класе-слоја и партије постала је израженија и чвршћа у посматраном периоду 1992-1996. Радници и припадници неманулних слојева развили су јаке преференције ка социјалдемократској опцији, док су се значајно удаљили од либерално-конзервативне оријентације Грађанске демократске партије. У поређењу са другим слојевима, службеници, виши образовни слојеви и самостални предузетници оснажили су своје бирачке афинитете за Грађанску демократску партију, док су ускратили своје преференције Чешкој социјалдемократској партији. Резултати показују да је у поређењу са другим друштвеним слојевима социјална група предузетника показала значајну стабилност у својим ставовима и опредељењима за ОДС. *Друго*, резултати истраживања сугерирају да су два главна политичка ривала - ЧССД и ОДС - у највећој мери допринели кристализацији социјално-класног избора-гласања (*class-voting*) између 1992. и 1996. Емпиријски показатељи наводе на могућност закључка да политичка борба између ЧССД и ОДС није била, у основи, лична политичка борба два темпераментна партијска лидера (Клауса и Земана), како настоје да прикажу неки политички коментатори, већ је то била, ако не и првенствено, класно заснована (*class-based*) и социјално седиментирана политичка борба. Промена социјалног профила бирача два главна политичка ривала на чешкој политичкој позорници у највећој мери је допринела расту и развоју класно-партијских веза и односа у Чешкој Републици између два изборна турнуса 1992-1996.

Као што је напред истакнуто, друга аналитичка стратегија

⁸ Kluegel, J.R. and E.R. Smith. 1986. *Beliefs about Inequality*. Hawthorne, New York: Aldine de Gruyter.

⁹ Szelenyi, I., E. Fodor, and E. Hanley. 1995. "Left Turn in Post-Communist Politics? Hungarian and Polish Elections, 1990-1994." UCLA, Department of Sociology (manuscript), p.18.

фокусирана је првенствено на променама у два релевантна изборна опцијама, односно бирачким опредељењима (*electoral choice*) - левица наспрам других политичких партија и социјалдемократска партија *versus* грађанске демократске партије. Главни налаз из ових анализа може се сумирати на следећи начин: а) изборно оптирање између партија левице и партија не-левице условило је велико социјално-класно и полно померање ка левици. Жене су се окренуле ка левици више него мушкарци без обзира на социјални статус, године старости и религију. У разматрању друштвених класа, припадници немануелних тзв. рутинских професија више су се оријентисали ка левици него службеници (*service class*) и виши образовни слојеви. Мануелни радници (плави оковратници) више су се усмерили ка левици него други економско активни делови становништва, више они који су још увек у радној снази него пензионери и, изненађујуће, левица је постала привлачнија приватним предузетницима (бизнисменима) него чиновничко-бирокупатској структури (белим оковратницима); б) што се тиче промене у избору између Чешке социјалдемократске партије, с једне стране, и Грађанске демократске партије, с друге стране, може се констатовати да та специфична промена може бити једино социјално-класне природе. Вероватноћа гласања за социјалдемократе пре него за грађанске демократе је порасла знатно више међу немануелним радницима него међу службеницима и виши образовним слојевима, више међу радничком класом него међу другим економско активним слојевима, знатно више међу радно-продуктивним него међу радно-непродуктивним слојевима становништва (пензионерима). Слично напред наведеном избору, гласачке шансе за ЧССД у односу на ОДС су значајније порасле међу приватницима-предузетницима него међу чиновничко-административним персоналом.

Која врста генерализације се може направити из ових напред поменутих налаза? Прво, треба нагласити да је велики заокрет ка левици резултат пораста гласачких преференција за социјалдемократе и то померање улево било је детерминисано како универзалним (*universal*) тако и социјално-класним варијаблама (*class specific*). То је било опште померање улево због тога што је тзв. "електорални избор", односно изборно опредељење бирача померено у истом смеру у свим друштвеним класама. Промена је у исто време била и класно специфична зато што се друштвене класе-слојеви разликују по интензитету промена у њиховим гласачким преференцијама.

Један од најважнијих налаза је следећи: 1992. године гласање за партије левице пре него за неке друге партије чинило је разлике између преференција припадника високо професионалних слојева, мануелних и немануелних радника статистички неважним и безначајним. Међутим, већ 1996. године се ова три слоја значајно међусо-

бно разликују у њиховим афинитетима према лево оријентисаним партијама. Сличан закључак се може извући и за социјалдемократску наклоност бирача у односу на ОДС.

Чињеница да су се неки слојеви друштва, више него други, окренули ка левици односно ЧССД намеће питање да ли разлике између слојева у обиму или опсегу њихових промена у гласачким преференцијама потврђују претпоставку о регруписавању политичких снага. Резултати не обезбеђују једноставан одговор на питање: видели смо да промена у гласачким преференцијама неких друштвених слојева-класа кореспондира претпоставкама изведеним из тезе о регруписавању, док за друге слојеве то јасно противуречи очекивањима.

Регруписавање партијских снага и социјалних слојева-сегментна друштва присутно је на чешкој политичкој сцени, а снажан аргумент у прилогу томе јесте кретање високо-стручних професионалних слојева у правцу левике (посебно према социјалдемократији) много више него што је то изражено код других слојева. Посебно снажан леви заокрет (*left-turn*) и радикалну преоријентацију у смеру левике - насупрот других слојева - учинили су мануелни радници и то у социјалдемократском правцу. У складу са хипотезом о социјално-класном регруписавању, треба поменути и промену изборних опредељења обичних немануелних радника, који су учинили заокрет улево многа више од високо-стручних професионалаца, али мање од мануелних радника. Једини слој друштва који је променио своје изборно опредељење и преференцијални избор у смеру који противуречи тези о регруписавању били су приватни предузетници (*self-employed*). Из разлога који се морају разјаснити, овај друштвени слој приватних предузетника је доживео најснажније померање ка социјалдемократији, мада читава социјална групација, са доста јаким преференцијама и даље остаје привржена либерално-конзервативној Грађанској демократској партији. Посебно одступање од очекивања која су кореспондентна тези о социјално-класном регруписавању, заједно са чињеницом да су методолошко одређивање промена у изборном опредељењу ограничавали ефекат свеукупног померања ка левици (тзв. ефекат промене у маргиналним структурама), наводи нас на закључак да не постоји уверљив доказ о постојању процеса општег класно-партијског регруписавања који се налази у основи промена изборних опредељења или преференцијалних избора друштвених слојева-класа.

Међутим, ближи поглед на резултате и неке додатне анализе сугерирају да је ефекат социјално-класног на бирачко понашање нарочито порастао према десно оријентисаним партијама и то првенствено због виших друштвених слојева (високо образованих професионалаца-стручњака и приватних предузетника) који су значајно појачали своје оријентације ка десно оријентисаним коалиционим

партијама, док су припадници радничке класе и обичних немануелних слојева задржали своју подршку десници. Пораст утицаја социјално-класне варијабле на партијски избор није био тако уверљив према партијама левице. Другачије постављено: одлука да се подржи десница била више социјално-класно заснован изборни чин него одлука о подршци партијама левице. Тако, изгледа близу истини констатација да изборни успех чешких социјалдемократа није био много резултат кристализације социјално и класно заснованог профила бирачког тела лево оријентисаних партија, као што је било успостављање и јачање веза између социјално-класне детерминанте и партије на десном полу политичког спектрума. Може се поставити питање како је ово могуће. Решење ове загонетке или дилеме може бити у чињеници да су социјалдемократе значајан број гласова прикупиле, односно "издренирале" не само од партија деснице, већ и од малих партија које су нестале са политичке сцене после избора 1992. Такође, може бити истина и то да су многи гласови које је Социјалдемократска партија освојила из ова два извора били уствари изражавање дисконтинуитета са неким специфичним аспектима коалиционе партијске политике и са пре-импостираним лидерским имиджом, без било какве јаке "интервенције" класно етаблираних економских или политичких интереса. Да би се загонетка решила у емпиријској равни требало би да се анализира специфичан социјално-класни прилив и раст гласача по појединим партијама.

На изборима који су одржани јуна 1996. учествовало је 16 партија и покрета, а шест од њих је остварило 5% или више гласова. Победила је коалиција партија десног центра (ОДС, ОДА, КДУ-ЧСЛ). Новоформирана коалициона влада је покушала да заврши процес економске трансформације. Због скандала са лажним спонзорима¹⁰ крајем 1997. пала је влада Вацлава Клауса и распала се Грађанска демократска партија (ОДС) – "антиклаусовско" крило се издвојило и формирало Унију слободе, а пред распадом је из истих разлога¹¹ био и други члан дотадашње владине коалиције - Гра-

¹⁰ Крајем 1997. и почетком 1998. настао је финансијски скандал након признања најмањег партнера бивше владајуће коалиције – Грађанске демократске алијансе (ОДА), да се иза мистериозног спонзора Девичанских острва крију у ствари велике чешке фирме. Бивши дугогодишњи министар индустрије, Владимир Длоухи, саопштио је да је поклон од 6 милиона круна (300 хиљада марака) договорио он лично са концерном "Филип Морис", железарама "Витковице" и јаком финансијском групацијом "ППФ". Све три фирме су одмах порекле да су било какав новац слале на рачун ОДА, а камоли преко фингиране компаније на Девичанским острвима.

¹¹ Скандал око нелегалног финансирања и мистериозних спонзора који је након Клаусове ОДС погодио и ОДА, утолико је непријатније што се доводи директно у везу са приватизацијом, будући да овај ресор, као и Фонд за приватизацију

ђанска демократска алијанса (ОДА), која је, према неким анкетама, пала на испод 5% подршке у бирачком телу.

Парламентарни избори одржани 31. маја и 1. јуна,
односно 15. и 16, 22. и 23. новембра 1996. године*

ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ		СНЕМОВНА		СЕНАТ	
		31. мај и 1. јун 1996.		15. и 16, 22. и 23. новембар 1996.	
		200	%	81	%
ГРАЂАНСКА ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА	ОДС	68	29.6	32	49.1
ЧЕШКА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА	ЧССД	61	26.4	25	31.8
КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЧЕШКЕ И МОРАВИЈЕ	КСЧМ	22	10.3	2	2.0
ХРИШЋАНСКО ДЕМОКРАТСКА УНИЈА-ЧЕХОСЛОВАЧКА НАРОДНА ПАРТИЈА	КДУ-ЧСЛ	18	8.1	13	10.7
САВЕЗ ЗА РЕПУБЛИКУ-РЕПУБЛИКАНСКА ПАРТИЈА ЧЕХОСЛОВАЧКЕ	СПР-РСЧ	18	8.0	-	-
ГРАЂАНСКА ДЕМОКРАТСКА АЛИЈАНСА	ОДА	13	6.4	7	5.2
ПАРТИЈА ПЕНЗИОНЕРА	ДЗЈ	-	3.1	-	-
ДЕМОКРАТСКА УНИЈА	ДЕУ	-	2.8	1	0.6
СЛОБОДНЕ ДЕМОКРАТЕ - ЛИБЕРАЛ-НА СОЦИЈАЛИСТИЧКА НАРОДНА ПАРТИЈА	СД-ЛСНС	-	2.1	-	-
НЕЗАВИСНЕ СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТЕ	-	-	-	1	-

*Извор: Election Commission/CTK through the Jan Culik Home Page resp. IPU

народне имовине (ФНМ) од 1992 у рукама ОДА. Иначе, после тромесечног испитивања финансијског пословања донедавно највеће и владајуће ОДС, полиција је ухапсила бившег потпредседника Либора Новака, због утаје пореза на приходе странке. Преко Новака, који је 1995. био најодговорнији човек за пословање странке ишле су уплате лажних спонзора (обелодањивање ове афере довело је у децембру 1997. до пада владе Вацлава Клауса и цепања ОДС) који су тиме, како се основано претпоставља, желели да обезбеде привилегије у одређеним приватизационим пројектима.

Испитивање и сондажа јавног мњења спроведено маја 1997. показало је следеће резултате: Грађанска демократска партија (ОДС) је само у току једног месеца изгубила скоро 1/4 својих бирача, чиме је подршка гласачког тела пала на историјски најнижу тачку од постанка странке. Док је у априлу 1997. добила 23% гласова, у мају је проценат пао на најнижи 18%. Истовремено, подршка опозиционој Чешкој социјалдемократској партији (ЧССД) Милоша Земана порасла је са 23% на 25%. Највише је, према анкети, добила Луксова партија КДУ-ЧСЛ. Њен рејтинг је скочио од 11% у априлу на 14.5% у мају, чиме се ова мала коалициона партија опасно приближила Клаусовој ОДС. Док једни сматрају да је Лукс поене добио на рачун "пакета" економских мера, када је искористио ситуацију и први почео да говори о персоналним променама у влади, други истичу да јавност често пажљиво не слуша политичаре на прави начин и "пада" на празне гестове. Охрабрен резултатима сондаже, Земан је поново изјавио да не искључује будућу коалицију са КДУ-ЧСЛ, са којима социјалдемократи имају неколико битних заједничких тачака, пре свега оријентацију на социјално-тржишну економију. У реакцији на поновљен Земанов позив да уђе у коалицију, Лукс се није много бранио од ове понуде, јер "сличне коалиције постоје и у другим земљама Европе", али је истакао да између хришћанских демократа и Земанових социјалдемократа постоје битне програмске разлике. Истовремено, резултати сондаже за крајњу левицу – комунисте, и за крајњу десницу – Сладкове републиканце, у мају 1997. нису били повољни. Сладкова Републиканска партија није могла да профитира од грешака владе, јер је и сама оптерећена бројним скандалима због којих је против самог председника странке и његових најближих сарадника већ поднето неколико кривичних пријава. Комунисти су, опет, превише критички расположени а не нуде рационална решења.

Политички аналитичари, међутим, упозоравају да раст опозиционог тренда није још увек разлог да се из тога извлаче далекосежни закључци. Испитивања су вршена непосредно после доношења непопуларних економских мера. Треба сачекати и следећа испитивања јавног мњења, нарочито ако "пакет" мера почне да добија и позитивне обресе. Постоје реалне могућности да се појаве фракције унутар чешких политичких партија.

Маја 1997, месец дана након усвајања владиног пакета економских мера за оживљавање чешке привреде, најјача опозициона партија Чешка социјалдемократска партија (ЧССД), објавила је свој, потпуно супротан, програм изласка из кризе. Опозиција се залаже за излазак из кризе путем дефицитног државног буџета, наплаћивањем увозних такси од 10-20% на робу широке потрошње, подршке извозницима снижавањем пореских основица, подстицања модернизације предузећа убрзавањем отписа, повећања дотација земљо-

радницима и повећања пореза на промет. ЧССД процењује да би цео програм опоравка коштао 35-40 милијарди круна (1.1-1.3 милијарди долара). Владајућа коалиција је тврдила да овај пакет мера опозиције само води задуживању наредних генерација и тоталној дестабилизацији привреде.

Међутим, 30. новембра 1997. Вацлав Клаус је дао оставку после скандала око финансирања његове партије. Клаусова влада десног центра је била мањинска. Клауса су сменили коалициони савезници - Хришћанско демократска партија центра и Грађанска демократска алијанса, као и незадовољна фракција у оквиру његове партије због поменутог финансијског скандала. Социјалдемократска партија Чешке је убедљиви фаворит на предстојећим изборима, пошто у анкетама има предност од 10%. Фракција у Клаусовој Грађанској демократској странци, којој припадају и министри финансија и одбране и бивши министар унутрашњих послова, формирала је нову партију Унију слободе, чија је популарност нагло порасла на 15%. Најновија анкета показала је да би после избора могла да наступи нова криза у Доњем дому, која би захтевала формирање мањинске владе или велике коалиције деснице и левице. У прелазну владу Јозефа Тошовског, бившег гувернера чешке Централне банке и ванстраначке личности, ушле су нестраначке личности, а остала су 4 министра (финансије, одбрана, рад и социјална питања, локални развој) из побуњене фракције Клаусове ОДС. Чешки парламент је 20. марта 1998. одобрио уставни амандман којим се омогућава организовање превремених парламентарних избора у јуну 1998. Избори су и одржани 19. и 20. јуна 1998.

По Уставу из 1992 године, постоје два разлога за расписивање ванредних парламентарних избора: а) када председник Републике призна да је дошло до политичке кризе и б) када парламент изрази неповерење влади и без успеха се заврши три прописана покушаја за састављање нове владе.

4. Ванредни парламентарни избори 1998.

- политичко-идеолошко дестилисање партијске сцене -

На савременој партијској сцени, након парламентарних избора из 1998, постоје и делују следеће парламентарне партије: Чешка социјалдемократска партија (ЧССД), Грађанска демократска партија (ОДС), Комунистичка партија Чешке и Моравије (КСЧМ), Хришћанско демократска унија-Чешкословачка народна партија (КДУ-ЧСЛ), Унија слободе (УС) и Грађанска демократска алијанса (ОДА). Партије које нису успеле да остваре потребни изборни цензус и уђу у парламент - избори за Снемовну - јесу: Савез за Републику-Републиканска партија Чешкословачке (СПР-РСЧ), Партија пензионера (ДЗЈ), Демократска унија (ДЕУ) и Грађанска демократска алијанса

(ОДА). На изборима за Сенат - одржани новембра 1998. - Унија слобде и Грађанска демократска алијанса су у заједничкој предизборној коалицији оствариле 11 сенаторских места, тако да је Грађанска демократска алијанса на мала врата ушла у парламент и то у горњи, мање утицајни парламентарни дом.

Партијска панорама чешке политичке позорнице од 1989. познавале је бројне и разнолике партије, покрете и коалиције. Неке од њих су нестале из политичког живота или су се међусобно фузионисале у једну партију или су извесно време деловале у форми различитих коалиција. Поменимо неке од њих: Слободне демократе (СД), Либерална социјалистичка народна партија (ЛСНС), Чешко-моравска унија центра (ЧМУС), Чешко-Словачка партија центра (ЧМСС), Либерално-социјална унија (ЛСУ), Партија демократске левнице (СДЛ), Партија левог блока (ЛБ), Партија зелених (СЗ). У последњих пар година настале су и неке нове партије егзотичних назива, које су присутне у политичком животу само од избора до избора, више ради обogaћивања партијског колорита него ли ради озбиљнијих политичких амбиција. То су следеће партије: Алтернатива 2000, Чешко право, Чешка национал-социјална партија, Кујебацка народна партија, Грађанска коалиција, Партија демократског социјализма, Партија конзервативног уговора, Прогресивна партија.

Овде ће се у кратким цртама дати генеза настанка и идеолошко-социјални профил садашњих релевантнијих чешких партија.

Чешка социјалдемократска партија (ЧССД) - Партија је основана 7. априла 1878. као Чехословачка социјалдемократска партија у оквиру Социјалдемократске партије Аустрије. Након распада 1938, чешки социјалдемократи се 1945. враћају на партијску сцену да би се 27. јуна 1948. интегрисали са Комунистичком партијом Чехословачке. Партија је обновила свој идентитет и активност 19. новембра 1989, а XXIV конгрес Чешке социјалдемократске странке одржан је 24-25. марта 1990. На парламентарним изборима 1992 социјалдемократе су добиле 16 посланичких места у Доњем дому парламента. На изборима за парламент 1996, социјалдемократи су били главни политички ривал Грађанској демократској странци и уједно најјача опозициона снага на чешкој партијској сцени. Чешка социјалдемократска партија јесте партија левог центра која има критички став према концепту економских реформи. Бирачко тело ове странке чине мануелни радници, људи основног образовања, становници индустријских региона северне Чешке и северне Моравије. Популарност социјалдемократа је стално расла тако да је на изборима 1996. Чешка социјалдемократска партија добила 26.4 % гласова (остала је у опозицији), да би на ванредним изборима 1998. освојила 32.3 % гласова и формирала мањинску социјалдемократску владу. Владајућа партија је као главне задатке и правце своје акти-

вности истакла следеће: а) оживљавање привреде и подстицање економског раста; б) борба против корупције и економског криминала; ц) креирање нове финансијске политике; д) независност судства.

Грађанска демократска партија (ОДС) - Оснивачки конгрес Грађанске демократске странке одржан је 20-21. априла 1991. Настала је након распада Грађанског форума (ОФ) по завршетку "плишане револуције" 1989. У идеолошком смислу, Грађанска демократска партија припада групи партија десног центра либерално-конзервативне провенијенције. Залаже се за либералну економију без веће интервенције државе, за јаче везе са западном Европом, НАТО пактом и Европском унијом. Партија има око 22.000 чланова. Након парламентарних избора 1992, Грађанска демократска партија је постала водећа партија у владиној коалицији. У периоду од јуна 1992. до новембра 1997. ова партија је била најутицајнија у коалиционој влади, мада је после избора 1996. формирала мањинску владу. После успешне сарадње, 1996. године дошло је до уједињења Хришћанско-демократске партије (КДС) и Грађанске демократске партије (ОДС). На парламентарним изборима одржаним јуна 1996. Грађанска демократска партија је добила 29.6% гласова и 68 посланичких места у Снемовној, тако да је по други пут постала водећа партија у владајућој коалицији. Али овог пута влада није имала апсолутну већину у Доњем дому парламента. На парламентарним изборима за Сенат новембра 1996, Грађанска демократска партија је освојила 32 парламентарних места. Део владајуће коалиције, Хришћанско-демократска унија-Чешка народна партија (КДУ-ЧСЛ), изашао је из владе 29. новембра 1997. што је довело до политичке кризе. Нова "прелазна" влада формирана је 29. јануара 1998. без представника Грађанске демократске странке.

Комунистичка партија Чешке и Моравије (КСЧМ) - Партија је основана као територијална организација комунистичке партије. Она је наследница бивше Комунистичке партије Чехословачке (КСЧ) основане још 1921. године. Оснивачки конгрес КСЧМ као самосталне и независне националне партије одржан је у Оломоуку 13-14. октобра 1990. Ова неореформисана Комунистичка партија Чешке и Моравије је лево оријентисана социјалистичка партија, која је била најутицајнија и најснажнија партија у изборној групи познатој као Леви блок. На конгресу партије, у лето 1993, дошло је до фракцијских спорова и деоба пошто је конзервативно крило спречило промену назива партије. Такозвана прагматска група, коју представља већина комунистичких посланика основала је Партију левог блока, радикалну групу у оквиру Партије демократске левице.

Од 1989. било је неколико промена назива партије и неколико отцепљених фракција, односно покушаја стварања нових партија као што су Демократска радничка партија (касније распуштена), Партија

демократске левице и Партија левог блока (касније уједињене као Партија демократског социјализма) и Партија чехословачких комуниста.

До 1993. КСЧМ је била друга партија по снази и утицају, одмах иза ОДС, али након раста популарности чешких социјалдемократа, КСЧМ знатно губи на политичком рејтингу и утицају у бирачком телу. Од 1990. ова партија је увек добијала негде између 8-14% гласова на изборима, али никада није била у влади као део неке коалиције. После 1992, КСЧМ је представљала парламентарна група под називом Леви блок који се касније поделио. На изборима 1998. партија је освојила 11% гласова. Према изворима и информацијама чешких комуниста, КСЧМ има најбројније чланство од свих чешких партија (160.000 чланова). У спољној политици комунисти су против сарадње са Европском унијом и НАТО-пактом. Све парламентарне странке одбијају било какву сарадњу са КСЧМ.

Хришћанско демократска унија-Чешкословачка народна партија (КДУ-ЧСЛ) - Партија води порекло од Чехословачке народне странке настале септембра 1918. спајањем неколико чешких католичких партија. У јесен 1938. године партија је била распуштена да би 1945. обновила свој рад и активност у оквиру Националног фронта под пуном контролом Комунистичке партије. Следећи своју традицију не-социјалистичке партије грађене на хришћанским и друштвеним основама-вредностима, партија је обновила свој рад новембра 1989, а на последњем конгресу је променила име у Хришћанско-демократска унија-Чешка народна партија (КДУ-ЧСЛ). У исто време формирана је нова Хришћанско-демократска партија (КДС). КДС, ОДС и КДУ-ЧСЛ су 1995. образовали заједничку парламентарну групу. На изборима за Доњи дом одржаним 1998. ова партија је освојила 20 посланичких места.

КДУ-ЧСЛ увек добија између 7% и 11 % гласова на изборима. На изборима 1998. освојила је 9% гласова и по први пут се нашла у опозицији од 1992. Социјалдемократски лидер Земан је покушао да формира коалициону владу са КДУ-ЧСЛ и Унијом слободе (УС), али су ти покушаји пропали пошто је УС одбио понуду. КДУ-ЧСЛ има преко 62.000 чланова. Ово је центристичко-десна партија која се фаворизује традиционално хришћанство, католичке вредности и развој тржишне економије као и бољу социјалну политику и државну децентрализацију. КДУ-ЧСЛ је члан Хришћанско-демократске Интернационале, Европске уније хришћанских демократа и Европске Народне партије као посматрач.

Унија слободе (УС) - је основана јануара 1998. из фракције која се одвојила од ОДС. Они су критиковали Клауса за спори темпо економских реформи и за бројне финансијске скандале унутар ОДС. Неки бивши министри ОДС-а прешли су у ову партију тако да је УС

имала своје представнике у привременој влади Тошовскога. На изборима 1998. ова партија није успела да испуни очекивања и освојила је свега 8.6% гласова. На изборима за Сенат исте године УС је у коалицији са Грађанском демократском алијансом (ОДА) освојила 11 сенаторских мандата. Унија слободе је десно оријентисана партија и представља себе као добру, праву и поуздану алтернативу за ОДС, али има углавном исте идеје око главних политичких питања. Пошто је пропао покушај Јан Румла, лидера партије, да партиципира у коалиционом кабинету под вођством социјалдемократе Земана, партија је остала у опозицији.

Савез за Републику-Републиканска партија Чешкословачке (СПР-РСЧ) - Ова екстремно десна националистичка партија основана је 26. децембра 1989. Њен оснивачки конгрес одржан је 24. фебруара 1990, а за лидера изабран је Мирослав Сладек.

Грађанска демократска алијанса (ОДА) - Грађанска демократска алијанса је "изворна" политичка партија демократске деснице основана 17. децембра 1989. Ова десничарска партија се залаже за економску трансформацију, приватизацију и реституцију власништва, ниске порезе, рестриктиван буџет владе и економску либерализацију. Она је била део Грађанског форума (ОФ) све до његовог распада на Грађанску демократску странку (ОДС) и Грађански политички покрет (ОХ). Прва национална конференција одржана је у Прагу 20. октобра 1990. На изборима за Снемовну 1998. Грађанска демократска алијанса (ОДА) није освојила ниједан мандат, а у савезу са Унијом слободе (УС) освојила је 11 сенаторских места. Од 1990. ОДА је стално имала своје представнике у парламенту, најпре као део Грађанског форума а касније као самостална партија. Све до 1998. ова партија је била део коалиционих влада.

На изборима од 1990. до 1998. године ОДА постепено, али сигурно губи популарност и значај, што се види из податка да се са 9% гласова 1995. године бирачко тело ове партије смањило на свега 0.5% у току 1998. Из овог разлога партија је, у мају 1998, одлучила да не учествује на изборима како би се спречила даља фрагментација и ерозија демократске деснице. Партија је саветовала својим члановима да гласају за ОДС или УС. Грађанска демократска алијанса (ОДА) има око 2.800 чланова. Ова партија је дошла под удар критике политичке и друштвене јавности због финансијских скандала и раширене корупције.

Партија пензионера (ДЗЈ) - основана је децембра 1989. године као покрет за заштиту интереса пензионера. У наредних четири године овај покрет се трансформисао у политичку партију. Партија пензионера је лево оријентисана партија која је на изборима 1996. и 1998. освојила по 3.1% гласова. То није било довољно да партија уђе у парламент, али довољно да добије државне субвенције. Ова пар-

тија је била највеће негативно изненађење и неочекиван феномен на последњим изборима, јер у марту 1998. према испитивању јавног мњења, ДЗЈ достигла 10% бирачког тела да би на изборима у јуну исте године освојила свега 3.1% гласова.

Партија слободних демократа (СД) - Ова политичка партија је настала из Грађанског покрета на ванредном конгресу Грађанског форума 23. фебруара 1991. Оснивачки конгрес нове партије одржан је 26-27. априла 1991 у Прагу. На парламентарним изборима 1992. Партија слободних демократа није успела да прескочи изборни праг од 5% и тако уђе у парламент. Ново име партија је добила на партијском конгресу септембра 1993. Партија слободних демократа (СД) се 1995. удружила са Либералном народно-социјалистичком странком и направиле двојну коалицију (СД-ЛСНС).

Либерална социјалистичка народна партија (ЛСНС) - Ова партија води порекло од Чешке националне социјалистичке партије која је настала 30. марта 1897. Досад је неколико пута мењала име. У јесен 1938. партија је била распуштена, а 1945. је обновила своју активност као једна од партија Националног фронта под именом Чехословачка социјалистичка партија. Либерална народна социјалистичка партија (ЛСНС) се 1995 ујединила са Странком слободних демократа (СД).

Средином јануара 1998, у циљу расписивања ванредних парламентарних избора, новоформирана привремена влада премијера Јозефа Тошовског поднела је парламенту на усвајање један безначајан предлог закона о продаји државног земљишта, чије је усвајање требало бити истовремено и гласање о поверењу влади. Уколико тај законски предлог не би био прихваћен у року од 90 дана, а влада то жели, онда би председник могао да распусти парламент и распише превремене изборе. Такав план владе, који је био прихваћен од стране лидера свих парламентарних партија, био је потребан да би се испунили уставни услови за расписивање превремених избора. Доњи дом парламента би, према владином плану, требало да буде распуштен између 15. и 20. априла, а избори одржани после 60 дана, како је законом предвиђено. Крајем фебруара у доњем дому парламента усвојен је Закон о скраћивању мандата посланика, чиме је омогућено да се ванредни избори у Чешкој Републици одрже до краја јуна 1998. Тиме би Чешка престала да буде изузетак у посткомунистичком свету по политичкој стабилности и једина у којој бирачи дотад нису излазили на ванредне изборе.

На ванредним изборима за Доњи дом парламента одржаним 19. и 20. јуна 1998. победила је Чешка социјалдемократска партија која је формирала једнопартијску мањинску владу, а социјалдемократски председник Милош Земан изабран је за премијера. По први пут је, од 1989. године, победу остварила једна лево оријентисана

партија и први пут је формирана чешка посткомунистичка влада левице.

Резултати ванредних избора за Доњи дом (Снемовну) парламента одржани 19. и 20. јуна 1998. и редовни избори за Горњи дом (Сенат) одржани 13. и 14, 20. и 21. новембра 1998.*

ПОЛИТИЧКЕ ПАРТИЈЕ		СНЕМОВНА		СЕНАТ	
		19. и 20. јун 1998.		13. и 14, 20. и 21. новембар 1998.	
		200	%	81	%
ЧЕШКА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА	ЧССД	74	32.3	23	-
ГРАЂАНСКА ДЕМОКРАТСКА ПАРТИЈА	ОДС	63	27.7	26	-
КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЧЕШКЕ И МОРАВИЈЕ	КСЧМ	24	11.0	4	-
ХРИШЋАНСКО ДЕМОКРАТСКА УНИЈА-ЧЕШКОСЛОВАЧКА НАРОДНА ПАРТИЈА	КДУ-ЧСЛ	20	9.0	17	-
УНИЈА СЛОБОДЕ	УС	19	8.6		-
ГРАЂАНСКА ДЕМОКРАТСКА АЛИЈАНСА	ОДА	-	-	11	-
САВЕЗ ЗА РЕПУБЛИКУ-РЕПУБЛИКАНСКА ПАРТИЈА ЧЕХОСЛОВАЧКЕ	СПР-РСЧ	-	3.9	-	-
ПАРТИЈА ПЕНЗИОНЕРА	ДЗЈ	-	3.1	-	-
ДЕМОКРАТСКА УНИЈА	ДЕУ	-	1.4	-	-

*Извор: Election Commission/CTK through the Jan Culik Home Page resp. České Noviny

Уместо закључка

Савремени партијски систем Чешке Републике "улази" у фазу политичке стабилизације, односно парламентаризације и релативне демократске консолидације. Могло би се условно рећи да постоје два, донекле, јаснија сценарија будућег демократског развоја партијског система који зависе од многих варијабли. Прво, успостављање пето-партијског система са једном пре-доминантном партијом - ЧССД или ОДС. Други сценарио је заснован на балансираном одно-

су снага између левике и деснице који може постепено отворити простор транзицији чешког партијског система ка оригиналној немачкој верзији "дво-и-по партијског система". Седиментирање партија деснице, левике и центра могло би да води настанку партијског система који би се заснивао на реконституцији и јачању две најјаче партије, једне на десници и једне на левици (ОДС и ЧССД) уз партиципацију мањих партија центра. Што се тиче екстремних партија на десници и левици, тешко је очекивати да ће оне представљати неки значајнији политички фактор у будућности. Временом ће и утицај КСЧМ слабити јер се њена гласачка популација (старији грађани) налази у перманентном биолошком паду. Националистичке и регионалне партије (након слома Чехословачке и општинских избора 1994) су изгубиле велики део бирачког тела тако да оне данас имају незнатни број присталица-симпатизера. Укратко, за девет година парламентарно-демократског развоја Чешке Републике, партијски систем се у форми модерног демократског плурализма релативно успешно структурирао и политички седиментирао у чешком друштву.

Политички заокрет улево које је учинило чешко друштво може бити знак неке идеолошке биполаризације бирачког тела и манифестација потребе или жеље грађана за реафирмацијом социјалне и патерналистичке државе, али исто тако може представљати само један нови интермецо у предстојећој редистрибуцији и репозиционирању партијских снага. Модерна чешка социјалдемократија, уколико жели да постане респектибилан политички фактор и да "веже" више изборних победа, мораће се временом више приближавати центру, јер све савремене политике социјалдемократских влада - од 15 земаља чланица Европске уније у 13 су на власти социјалдемократе - мање или више, примењују конзервативну политику односно либерализацију тржишта, смањивање државне регулативе у привреди, ублажавање буџетског дефицита итд. Управо савремена политичка наука покушава да објасни ова спектакуларна идеолошка укрштања на крају овог миленијума. Имајући у виду да све модерне политике држе и љубоморно чувају позицију "центра" у том смислу што комбинују друштвене циљеве са економском сврхом, десни центар почиње да представља савез између привредних снага и државе, док леви центар представља савез између социјалног притиска и државе. Стабилном и плуралистички структурираном политичком систему чешке државе највише би у политичко-идеолошком смислу одговарао неки модел француско-италијанске варијанте "два-и-по као леви центар", јер само комбинована политика без екстрема може гарантовати трајну стабилност и ефикасност политичког поретка, односно истинску демократизацију и консолидацију чешког партијског система.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barlow, M.-Dostál, P.-Hampl, M., eds. 1994. **Development and Administration of Prague.**
2. Broklová, E., 1992. Czechoslovak Democracy (Political System of CSR 1918-1938), Traditions & Present Problems of Political Culture, Praha: Slon.
3. Klima, M., The Emergence of the Czech Party System, Article from Internet
4. Mateju, P., 1993a. "From Equality to Equity? The Czech Republic Between Two Ideologies of Distributive Justice". *Czech Sociological Review*, Vol. 1, No. 2, pp. 251-276.
5. Mateju, P. and B. Rehakova. 1996. Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship between Class and Party in the Czech Republic, 1992-1996. Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
6. Mateju, P., 1996b. **"In Search of Explanations for Recent Left-Turns in Post-Communist Countries."** *International Review of Comparative Public Policy*, Vol. 7 (May 1996), pp. 43-82.
7. Musil J., ed. 1995. **The End of Czechoslovakia**, Budapest: Central European University Press.
8. Nagle, J., "Ethnos, Demos and Democratization: A Comparison of the Czech Republic, Hungary and Poland", *Democratization*, Vol. 4, No. 2. Summer 1997, pp.28-56;
9. Narwa, D., 1997. An analysis of electoral changes: the case of the Czech Republic. Article from Internet.
10. Švejnar J., ed. 1995. The Czech Republic and Economic Transition in Eastern Europe. London: Academic Press.
11. Vejřacka, M.-Bednář M., eds.1994. Czech Philosophical Studies I, Council for Research in Values & Philosophy, Praha: Slon.
12. Wolchik, S. L., 1991. Czechoslovakia in Transition: Politics, Economics and Society. London: Pinter.

Zoran Krstić, Belgrade

PARTY SYSTEM OF CZECH REPUBLIC IN THE PROCESS OF RECONSTITUTION AND DEMOCRATIC CONSOLIDATION

Summary

In contemporary political theory and 'transitology' prevails thinking that democratic consolidation is successful only if party system has strongly been integrated into society, that is, if it has spread strong and branchy roots into social web, in the sense of its general structure and political capacity to represent all important parts of a society. This paper represents an attempt to contribute to debate: have party systems, which emerged in Central and Eastern Europe from 1989, stayed fundamentally non-structured, and highly airy and very fragile, that is, do they show certain signs of structure (with the emergence of one or more dimensions of stressed political competition) and stability (with similar and clear models of party support in consecutive elections).

By analyzing the process of emergence and development of Czech political parties in period from 1990 until 1998, the paper efforts to show that during the stated period, party system was really structured by so-called regional-horizontal factors, such as economic underdevelopment, religiosity, social classes, and urban-rural differences. Specific way in which these socio-economic differences and divisions were translated into dimensions of political competitions varies from country to country. However, inside every post-communist country, and among others Czech Republic, model-design of party landscape was very consistent from one to next elections.

Key words: parties and party system, elections and election system, democratic consolidation, 'post communist' democracy, voting body, institutions of power.